

Azərbaycan elmi əsrlərin dərinliklərinə gedib çıxan zəngin tarixi ilə əsəcərilir. Tarixin müxtəlif dövrlərində Azərbaycan alimləri elmin müxtəlif sahələrində əhəmiyyətli nailiyyətlər elde etmiş və Şərqi ilə Qərbi arasında elm körpüsünü yaratmışlar. Elmin inkişafı Azərbaycanın qədim dövrlərindən başlamış, İslam mədəniyyətinin təsiri ilə bilik və elmin yayılması sürtənləmişdir. Orta əsrlərdə Azərbaycanın Təbriz, İsfahan, Xoy, Naxçıvan, Ərdəbil, Marağa, Şamaxıvə digər şəhərlərində çoxsaylı elmi mərkəzlər, mədrəsələr və kitabxanalar inkişaf etmişdir. Bütün bunlar Azərbaycan elminin vahid tərkib hissələri olmaqla yanaşı, həm də elmi-ictimai və bədii-fəlsəfi düşüncəmizin mərkəzləri idilər.

Nizami Gəncəvi, Məhsəti Gəncəvi, Nəsirəddin Tusi, Əbdürreşid Bakuvi, Xətai kimi dahi Azərbaycan mütəfəkkirleri elmi və mədəni irsin inkişafında böyük rol oynamışlar. Xüsusilə Nizami Gəncəvinin fəlsəfi və etik görüşləri, tekçə Azərbaycan deyil, bütün Şərqi dünyası üçün dəyərli töhfələrdir. XIX əsrə baş vermiş ictimai-siyasi hadisələrin geniş vüsət alması nəticəsində Azərbaycanın təhsil ocaqlarında dünyəvi elmlərin öyrənilməsinə başlanılmış, nəticədə Abbasqulu Ağa Bakıxanov, Həsən bəy Zərdabi, Mirzə Fətəli Axundzadə, Mirzə Kazimbəy, Mirzə Ələkbər Sabir, Mirzə Cəfər Topçubaşov kimi mütəfəkkirler, düşünce sahibləri meydanə çıxmışlar.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə azərbaycanlı gənclərin Avropanın qabaqcıl ali məktəblərinə təhsil almaq üçün göndərilməsi, Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması Azərbaycan elminin və intellektual dəyərlərinin formalaşması istiqamətində ən böyük və mühüm addımlar idi.

1923-cü ildə elmi-tədqiqat işləri aparmaq məqsədilə Azərbaycanın bir qrup tənənmiş ziyanlılarının təşəbbüsü ilə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti yaradılmışdı. Cəmiyyətin qurucuları ciddi elmi prinsiplər və müasir tədqiqat metodlarına əsaslanaraq Azərbaycan dilini, tarixini, folklorunu, adət-ənənələrini, məişətini etnografiyasını araşdırmışlar. ATTC-nin iki illik fealiyyətini dəyərləndirərək hökumət adından şixış edən xalq maarif komissarı Mustafa Quliyev qeyd edir ki, "bu cəmiyyətin fealiyyəti gələcəkde Azərbaycan Elmlər Akademiyasının yaranmasını təmin edəcək".

1929-cu il oktyabrın 9-da Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin qərarı ilə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti yenidən təşkil edilərək Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutuna çevrildi. AzDETİnin yaradılması elmi qüvvələrdən səmərəli istifadəyə və mürəkkəb problemləri kompleks şəkildə həll etməyə geniş imkanlar yaratdı. Gələcək Elmlər Akademiyasının səfəri olan bu qurum milli mədəniyyətimizin elmi əsaslar üzərində təşəkkülündə misilsiz xidmətlər göstərmiş oldu. Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 29 dekabr 1932-ci il tarixli qərarı ilə AzDETİnin və Azərbaycan Təbii Məhsuldar Qüvvələrinin Öyrənilməsi İnstitutunun bazasında SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsi yaradıldı. Mövcud olduğu qısa müddət ərzində bu elmi qurumda qiyelmetli fundamental araşdırımlar aparılmış, təbiet, texnika və ictimai elmlər sahəsində elmi tədqiqatların miqyas və perspektivlərinin əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməsinə şərait yaradılmışdır.

25 oktyabr 1935-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyası Rəyaset Heyətinin qərarı ilə SSRİ EA-nın Azərbaycan Filialı yaradılmış və elə həmin ilin oktyabrında Bakıya gələn SSRİ EA-nın vitse-prezidenti V.L.Komarov Azərbaycan Filialını "özünün laboratoriya və institutlarında bir sıra konkret problemləri həll etməyə müvəffəq olmuş əri elmi təşkilat və İttifaq Elmlər Akademiyasının ən yaxşı filiallarından" hesab etmişdir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) əsası 1945-ci ildə qoyulmuşdur. Elmin müasir inkişafında mühüm rol oynayan AEA-nın yaradılması

AMEA-80

Zəkanın işığında addımlayan elmimiz

Azərbaycanda elmi tədqiqatların təşkilatlanması və sistemli araşdırımların aparılması məqsədini daşıyırı.

Cox mürəkkəb bir proses olan Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının yaradılması SSRİ EA-nın və Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Şurasının təqdimatı əsasında 23 yanvar 1945-ci il tarixli qərarla baş tutdu. Qərardan irəli gələn hazırlıq işləri başa çatdıqdan sonra Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti öz qərarı ilə 27 mart 1945-ci ilde SSRİ EA Azərbaycan filialı və respublikamızın bir sıra elmi-tədqiqat müəssisəlerinin bazasında Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının təsis etdi. Ümumiyyətlə, elm tarixi ilə məşgul olan mütəxəssisler Azərbaycan Elmlər Akademiyasının tarixini bir neçə mərhələyə böldürlər:

Birinci mərhələ 1945-1960-ci illəri əhatə edir və akademiyanın yeni elmi-təşkilat əsaslarla formalaşması mərhələsidir.

İkinci mərhələ 1960-1970-ci illəri əhatə edir və ölkəmizdə baş verən bir sıra ictimai-siyasi hadisələrin təsiri ilə akademiyanın maddi-texniki bazasının geriləmələri ilə müşayiət olunmuşdu.

Üçüncü mərhələ 1970-1980-ci illəri əhatə edir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan bu dövr akademiya tarixinin ən parlaq mərhələsidir. Həmin illərdə akademiyada dünya miqyaslı elmi proseslərin inkişafına təkan verən çoxsaylı elmi uğurlar əldə olunmuşdur. Bütün bu proseslər Ulu öndərin elme, elm adamlarına müstəsna diqqəti və qayğısı nəticəsində mümkün olmuşdur.

Dördüncü mərhələ 1980-1990-ci illəri əhatə edir. Bu mərhələdə akademiyanın mövcudluğu qorunub saxlanılsa da ölkəmizdə xaricə çoxsaylı beyin axını baş vermiş, akademiya bağlanmaq təhlükəsi ilə baş-başa qalmışdı.

Müstəqillik illərində Ümummilli liderin ikinci dəfə hakimiyyətə gelişisi ilə akademiya təməzzül mərhələsini geridə qoydu və özünün yeni inkişaf mərhələsine qədəm basdı. Ulu öndərin 15 may 2001-ci il tarixli fermanı ilə Elmlər Akademiyası milli status qazandı, 4 yanvar 2003-cü il tarixli fermanla AMEA ya Azərbaycan Respublikasında elmin inkişafını təşkil və təmin edən, dövlətin elmi-texniki siyasetini həyata keçirən dövlət elmi təşkilatı statusu verildi.

prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamları və iştirakı ilə 2005-ci ildə Milli Elmlər Akademiyasının 60 illik, 2015-ci ildə isə 70 illik yubileyi dövlət seviyyəsində qeyd edilmişdir. Sevindirici haldır ki, Prezident İlham Əliyev 18 mart 2025-ci il tarixində AMEA-nın 80 illik yubileyinin qeyd edilməsi ilə bağlı sərəncam imzalayıb. Sərəncam dövlət başçımızın yarandığı gündən bu günlək nailiyyətlərlə zəngin uzun bir yol qət edərək ölkəmizin elmi elitasını formalaşdırıran, elmi-intellektual potensialımızı milli sərvətə çevirən bu elm məbədine, orada çalışanların əməyinə verdiyi yüksək qiymətin bariz nümunəsidir. Və biz - Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının əməkdaşları bu yüksək dəyərə və diqqətə görə Cənab Prezidentə dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

Milli Elmlər Akademiyasının yubileyinin dövlət seviyyəsində keçirilməsi akademiyanın və alimlərimizin fealiyyətinə verilən en yüksək qiymətdir. Elmin inkişafı və tədqiqat fealiyyətinin genişləndiriləsi məqsədilə həyata keçirilən islahatlar, maliyyə dəstəyi və beynəlxalq elmi əməkdaşlıqlar akademiyanın fealiyyətini gücləndirmişdir. Dövlət qayğısı nəticəsində akademiya təkcə ölkə daxilində deyil, beynəlxalq elmi arenada da öz yerini möhkəmləndirmişdir.

Akademiyanın struktur islahatları, yeni elmi istiqamətlərin inkişafı və innovativ layihələrin icrası ölkəmizin elmi potensialını da-ha da artırımdır. Bu gün Azərbaycan elmi beynəlxalq əməkdaşlıq və yeni texnologiyaların tətbiqi sahəsində mühüm uğurlar əldə edir. Gənc alimlərin dəstəklənməsi və yeni nəsil tədqiqatçıların yetişdirilməsi üçün geniş imkanlar yaradılmışdır. Elmi-texniki nailiyyətlərin istehsalata tətbiqi, elmi innovasiyaların iqtisadi inkişafda rolü Azərbaycan dövlətinin prioritet istiqamətlərində biridir. Azərbaycan elmi tarixi inkişaf yolunda böyük uğurlar əldə etmiş, müasir dövrde də bu nailiyyətlər davam etməkdədir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının yaradılmasının 80 illiyi müasibətə keçiriləcək tədbirlər ölkəmizin elmi potensialının gücləndirilməsi və beynəlxalq nüfuzunun artırılması istiqamətində mühüm addım olacaqdır.

Hüseyn Hüseynov
AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının direktoru,
texnika elmləri doktoru, dosent
Şəhla Tahirqızı
AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının direktor müavini,
filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent